

M6: Špecifiká obnovy vybraných druhov stavebného dedičstva

L'UDOVÁ ARCHITEKTÚRA

OTÁZKY, PROBLÉMY A VÝZVY OBNOVY A OCHRANY

27. apríl 2026, Academia Istropolitana Nova, Svätý Jur

doc. Ing. Miloš Dudáš, PhD.
Ústav mediamatiky a kultúrneho dedičstva
Žilinskej univerzity

ĽUDOVÁ / VIDIECKA ARCHITEKTÚRA

stavby vidieckeho prostredia, ktoré realizovali neškolení, neprofesionálni tvorcovia (tzv. náaturisti) a neskôr špecializovaní remeselníci (tesári a murári), ktorí svoje vedomosti a zručnosti (technický dôvtip a um) získavali dlhoročnou praxou a po generácie odovzdávanými skúsenosťami

Vyšný Kubín

Lednica - stodola

Blatnica - sýpky

Veličná - vyhňa

Hrušov

Ladomírová – cerkva a zvonica

Červený kameň - mlyn

Valašská Dubová - škola

Sebechleby - pivnica

vidiecke stavby majú charakter:

- obytný
- hospodársky (stodola, sýpka, maštal', chliev, senník, voziareň...)
- výrobný / technický (mlyn, dielňa, vyhňa, lisovňa, sušiareň, pálenica...)
- náboženský (kostol, kaplnka, zvonica, božia muka...)
- verejný / spoločenský (škola, „krčma“, požiarňa zbrojnica, most, hať...)

Malacky - Božia muka

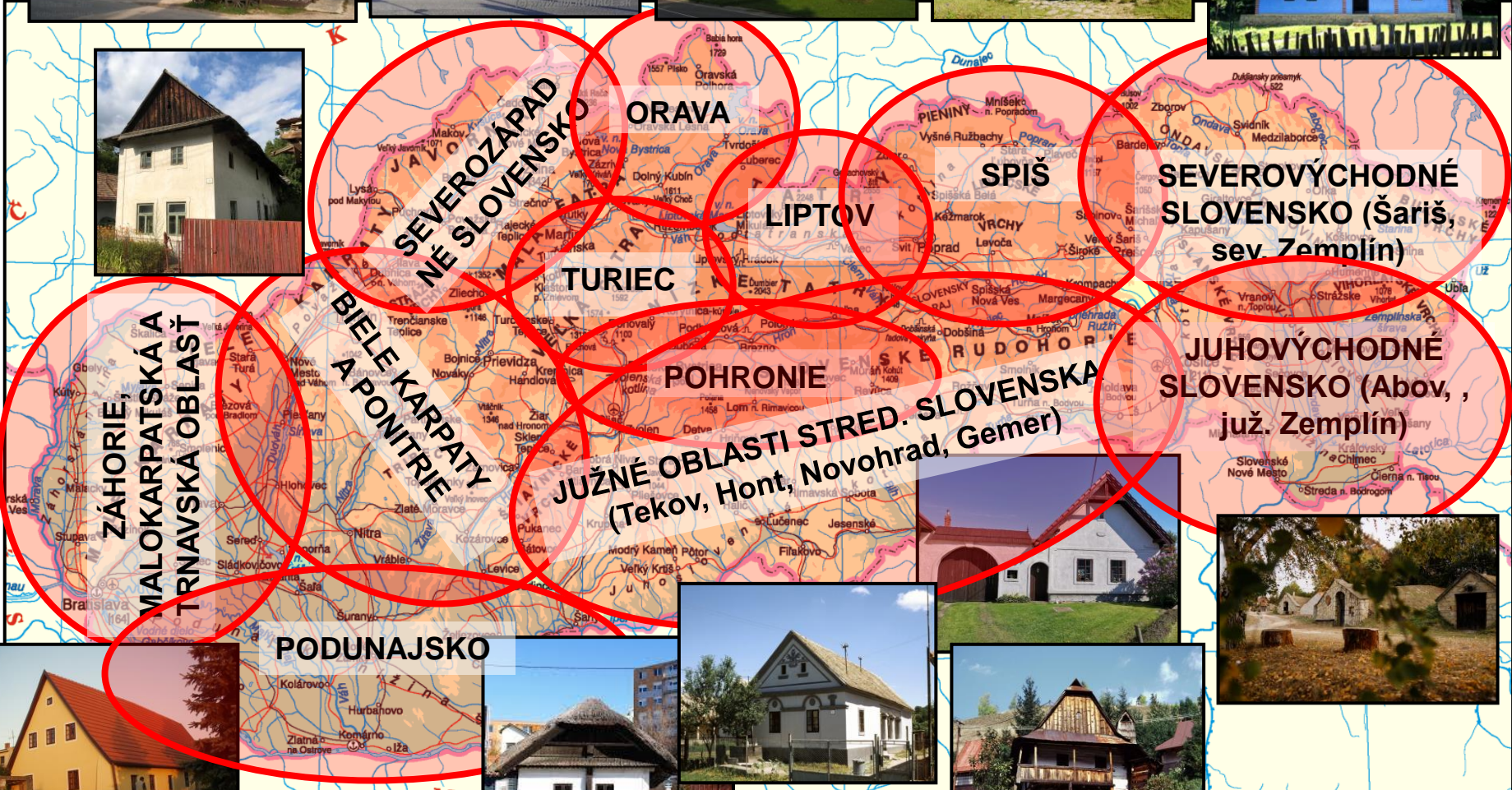
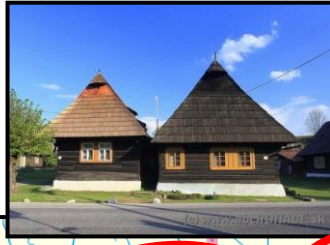
KARPATSKÁ OBLASŤ (horské a podhorské regióny) - Podjavorníky, okolie Žiliny a Ra-
jeckej dolina, Kysuce, Orava, Liptov, Turiec, Zamagurie, Spiš, Šariš, horný Gemer a Zem-
plín a oblasti stredoslovenského regiónu (časť Pohronia a okolie Kremnických Baní).

PODUNAJSKO-POTISKÁ OBLASŤ (nížiny a pahorkatiny) - Záhorie, Žitný ostrov, okolie
Trnavy, dolné Ponitrie, dolný Tekov a dolný Zemplín a Potisie.

HRANIČNÁ OBLASŤ - oblasť Bielych Karpát, horného Ponitria, Tekova a Hontu a dol-
ného Novohradu a Gemera.

OBLASTI TRADIČNEJ ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY NA SLOVENSKU

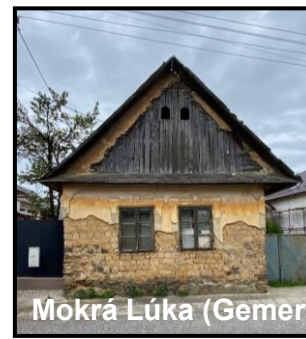

NAJZRANITELNEJŠIA SÚČASŤ ARCHITEKTONICKÉHO DEDIČSTVA

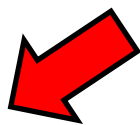
opustené, chátrajúce a zanikajúce objekty (nezáujem, nedostatočná starostlivosť či nevysporiadané majetkové vzťahy...) alebo objekty nevhodne chalupársky upravované

- zmena obživy a spôsobu života (nepotrebné hospodárske stavby)
- kolektivizácia a znárodnenie (pretrhnutie koreňov a strata identity)
- dedina sa má priblížiť (vyrovnať) mestu
- charakter a dispozícia tradičného objektu vs. súčasné potreby bývania
- absencia empatie k ochrane (minulosť = ťažký život a nedostatok / chudoba)

INŠTITUCIONALIZOVANÁ OCHRANA VIDIECKEJ ARCHITEKTÚRY

MUZEÁLNA

Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kult. hodnoty

objekt = muzeálny exponát
zmena vlastníctva – transfer,
rekonštrukcia, kópia...

Múzeum oravskej
dediny, Zuberec

Gazdovský dvor,
Myjava

PAMIATKOVÁ

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu

objekt = národná kultúrna pamiatka (in situ)
vlastníci chcú objekt podľa vlastných potrieb a predstáv využívať (primerané úpravy pri rešpektovaní charakteru objektu a jeho pamiatkových hodnôt)

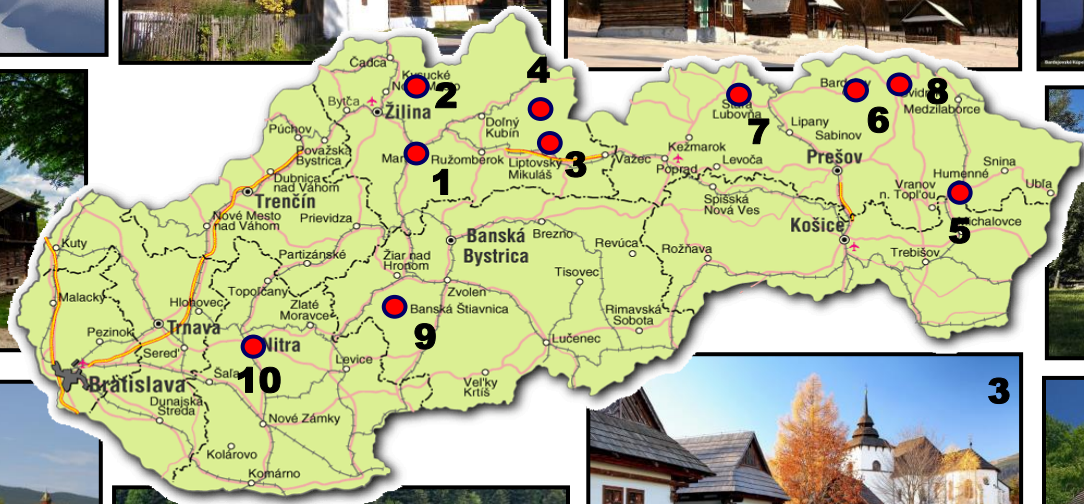
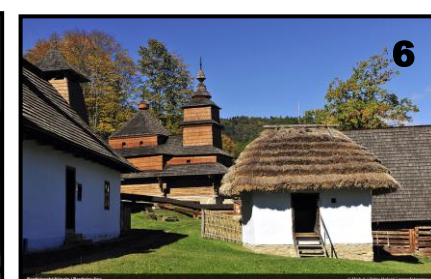
súkromné vlastníctvo vs. verejný záujem

Nižná Boca

SLOVENSKÉ MÚZEÁ V PRÍRODE

1. MÚZEUM SLOVEN. DEDINY MARTIN 2. MÚZEUM KYSUCKEJ DEDINY VYCHYLOVKA 3. MÚZEUM LIPTOV. DEDINY PRIBYLINA 4. MÚZEUM ORAVSKEJ DEDINY ZUBEREC 5. EXPOZÍCIA ĽUD. ARCHITEKTÚRY A BÝVANIA HUMENNÉ 6. EXPOZÍCIA ĽUD. ARCHITEKTÚRY BARDEJOVSKÉ KÚPELE 7. NÁRODOPISNÁ EXPOZÍCIA STARÁ ĽUBOVŇA 8. NÁRODOPISNÁ EXPOZÍCIA UKRAJINSKEJ KULTÚRY SVIDNÍK 9. BANSKÉ MÚZEUM BAN. ŠTIAVNICA 10. SLOVENSKÉ POĽNOHOS. MÚZEUM NITRA

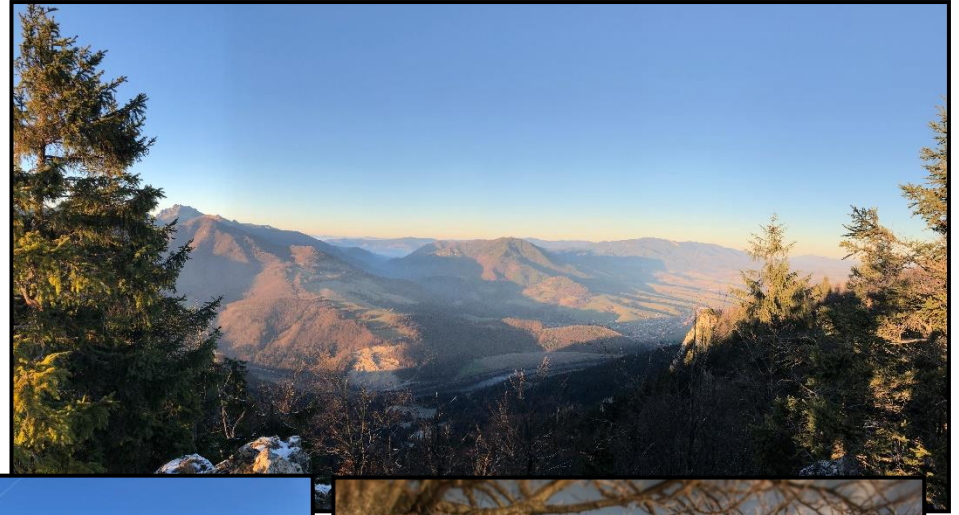
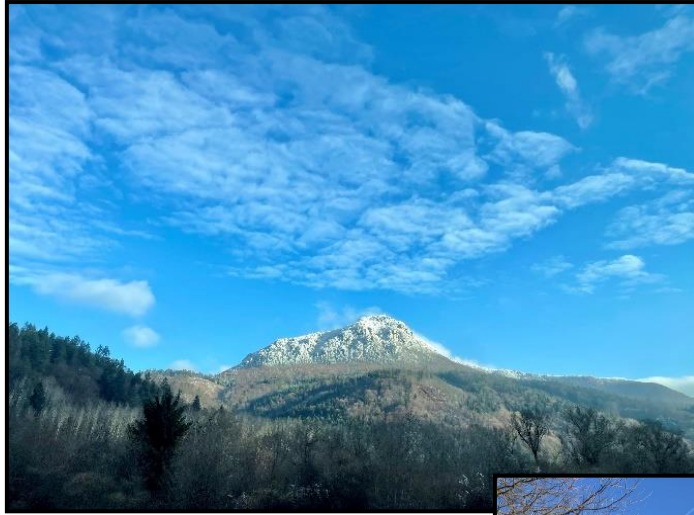

PAMIATKOVÉ REZERVÁCIE ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY NA SLOVENSKU

1 VLKOLÍNEC (UNESCO), 2 PODBIEL, 3 ŽDIAR, 4 ČIČMANY, 5 OSTURŇA, 6 BRHLUVCE, 7 ŠPANIA DOLINA, 8 SEBECHLEBY, 9 VEĽKÉ LEVÁRE, 10 PLAVECKÝ PETER

Dnes na Slovensku 21 pamiatkových zón vidieckeho charakteru

STANKOVANY - PODŠÍP

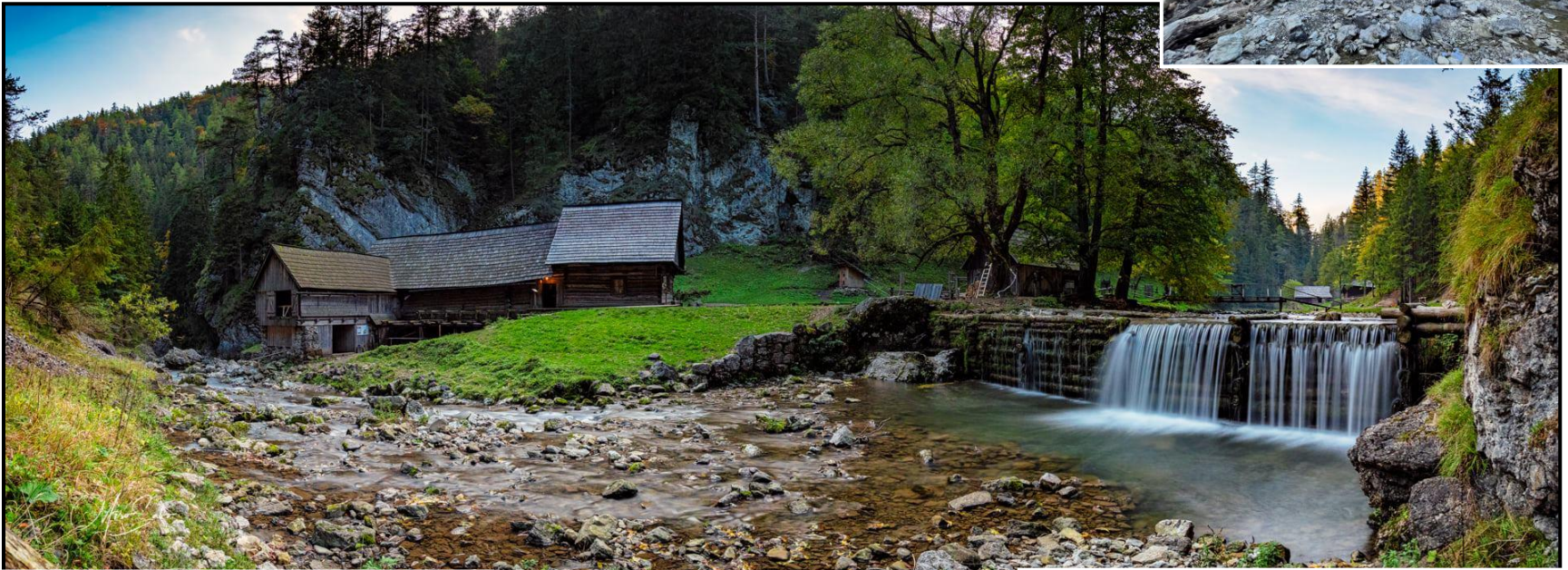

MLYNY OBLAZY V KVAČIANSKEJ DOLINE (Liptov)

Gejdošovský mlyn (koniec 19. stor.)

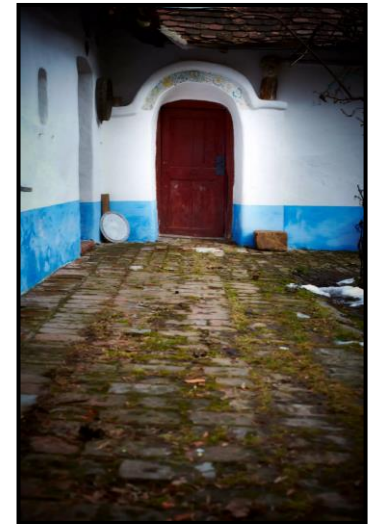
Brunčiakovský mlyn a píla (zač. 19. stor.).

- dobrovoľnícka záchrana zač. 80. rokov 20. stor. a v súčasnosti celoročná prevádzka

VIDIECKA ARCHITEKTÚRA BEZ ÚRADNEJ OCHRANY

BUDMERICE, roľnícko-remeselnícky dom a hospodárska časť, koniec 18. stor. a 1. pol. 19. stor. (zápis do pamiatkového fondu na základe podnetu vlastníka)

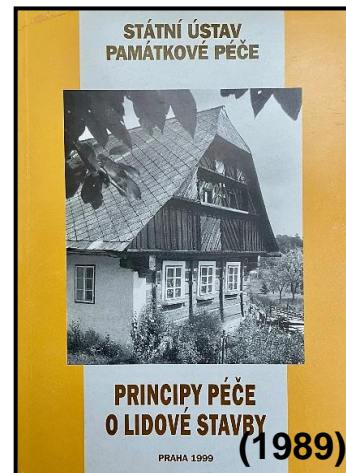
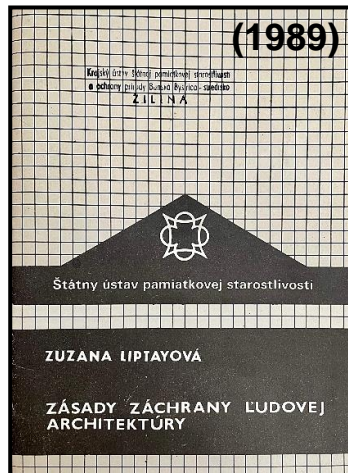
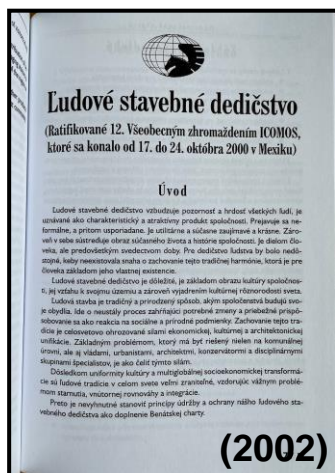
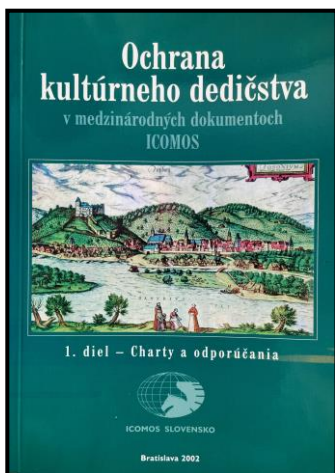
ZÁVOD, ľudový dom a hospodársky dvor z roku 1890 (Dom záhorskej ľudovej kultúry), citlivá obnova osvieteného vlastníka

JAKUBOVANY (Liptov), dom, stodola (2. pol. 19. stor.) a murov. sýpka (1912), autentický roľnícky dvor (osvietený vlastník – zápis za pamiatku na základe jeho podnetu v r. 2022)

UŽITOČNÁ LITERATÚRA – CHARTY A ODBORNO-METODICKÉ MATERIÁLY

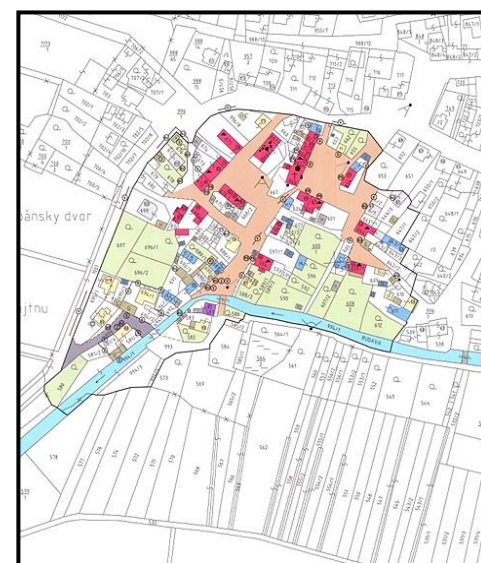
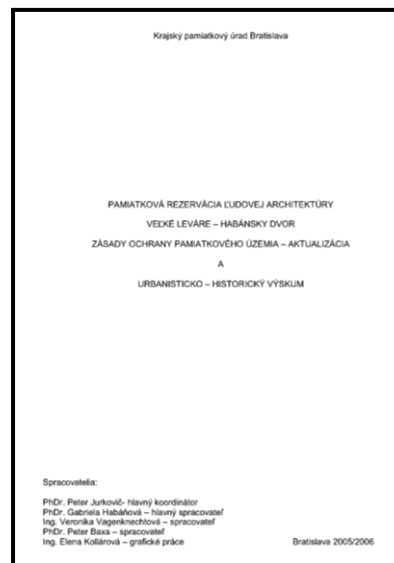

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

spracovávajú a vydávajú krajské pamiatkové úrady

terminológia, pramene a podklady, základné údaje, vymedzenie územia, historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia, charakteristika pamiatkových hodnôt...

návrh zásad / regulatívov ochrany, obnovy a prezentácie pamiatkového územia (často komplikovane, nejednoznačne, ťažkopádne a nezrozumiteľne formulované)

EXTERNÉ MATERIÁLY K OCHRANE TRADIČNEJ VIDIECKEJ ARCHITEKTÚRY

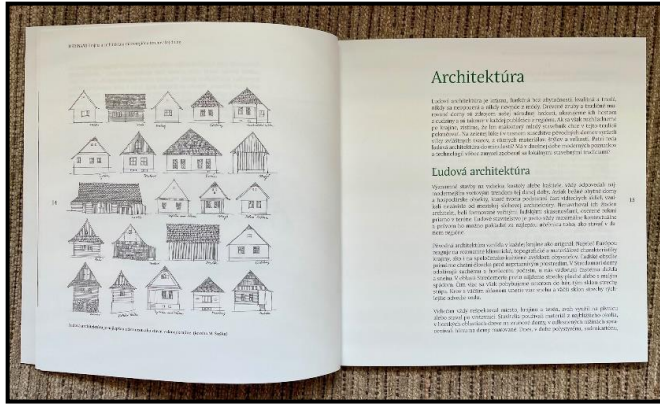
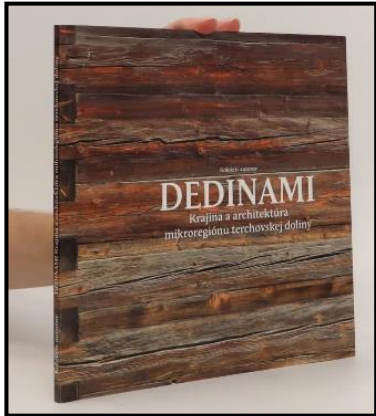
NEBÚRAŤ, ALE OBNOVIŤ manuál pre majiteľov vidieckych tradičných domov. Hrubý Šúr: o.z. ArTUR, 2019

DOPORUČENÍ K PÉČI o vesnické stavby a veřejný prostor. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2011

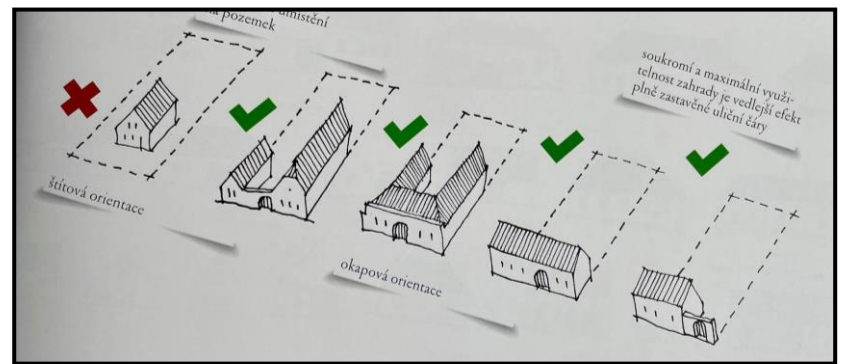
KRESÁNEK, P. Stavby, ktoré sa stali architektúrou. Bratislava: Simplicissimus, 2019

EXTERNÉ MATERIÁLY K OCHRANE TRADIČNEJ VIDIECKEJ ARCHITEKTÚRY

DEDINAMI – Krajina a architektúra mikroregiónu Terchovskej doliny, Združenie obcí mikroregiónu Terchovská dolina, 2015

MANUÁL: Ako stavať pod Rozsutcom. Zduž. obcí mikroregiónu Terchovská dolina, 2017

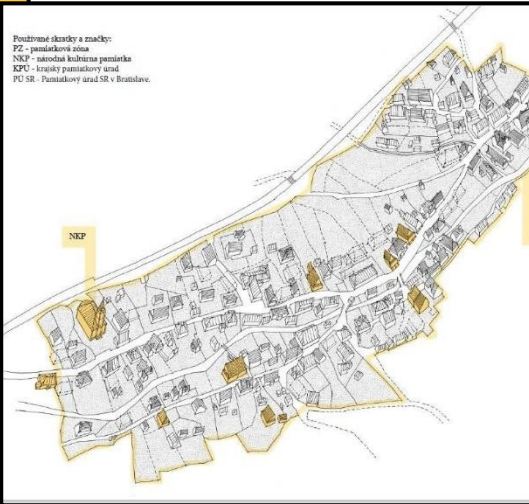
JAK STAVĚT V PODYJÍ – manuál pro stavebníky v ochranném pásmu Národního parku Podjí. Správa Národního parku Podjí, 2025

KPÚ Žilina a Obec Nižná Boca + externí autori

MANUÁL OCHRANY – Pamiatková zóna v Nižnej Boci, 2025

PAMIATKOVÁ ZÓNA V NIŽNEJ BOCI, 2025

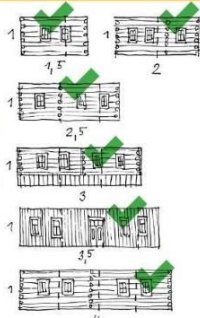
Manuál ochrany pamiatkového územia

Použitné skratky a značky:
 PZ – pamiatková zóna
 NKP – národná kultúrna pamiatka
 KPÚ – krajský pamiatkový úrad
 PU SR – Pamiatkový úrad SR v Bratislave

Jednopoďlažná zástavba s možnosťou využitia podkrovia a jedno podzemné podlažie – podpivničné. Stavby s inou než obytnou funkciou (hotel, úrad, škola, a pod.) budú používané osobitne. Podorybné je najvhodnejší obdĺžnikový tvar. Nevhodné sú štvorcové a organické podorybné.

Pri novostavbách je vhodné objemovo a proporčne vychádzať z typológie historických stavieb. Nevhodné sú karátgové, univerzálne a typované domy, kanadské zrúby, bungalovy a podobené.

Vylúčené je nadstavovanie o ďalšie podlažie, ako aj zvyšovanie svetlej výšky podlažia.

PROPORCIE

Rôznorodá typológia stavieb v Nižnej Boci umožňuje je pri navrhovaní nových stavieb použitie rôznych pomerov uličnej fasády. Doporučený je pomer výšky k dĺžke fasády 1:1,5 - 1:4.

REGIONALIZMUS

Cieľom regulácií v PZ nie je zamedziť pokroku a rozvoju, ktorý je priradený i v historickom vývoji obce a v inováciách domov v Nižnej Boci, ale zamedziť univerzálnym a cudzojazyčným riešeniam tak, aby boli zachované jedinečné miestne stavebné tradície, ktoré boli dôvodom vyhlásenia za chránené pamiatkové územie.

Regulácie nemajú zabráňovať vzniku novej architektúry a pokroku, ale vzniku stavieb s cudzojazyčnými znakmi. Manuál ochrany v PZ prispieva k zachovaniu regionálnej identity.

FASÁDA

Cieľom je zachovať, udržiavať a regenerovať fasády historických objektov, ich členenie, proporcie i farebnosť a použité materiály.

Tradičné stavebníctvo na Bociach sa vyznačuje prevažne stavebnou zmesou dreva ako základného stavebného materiálu, ako aj dobovými spôsobmi remeselného opracovania. Rozmery dreva ovplyvňujú proporcie stavieb.

Základom 2D. strechy do výzoru obytného domu vstupujú nové prvky ako je paráde so záhradníkom na zvyšnej kamenej podstavke alebo sa záhradník v podlaží uličnej fasády. Palang s dreveným nápodobím a dobovým parapetom. Parapet bol vyrobený z kamenného kladového ľahak z medzerníka, po páde tvorí gláz záhradníka. Vypokýva sa tu i osadená vyrovnaná doska.

PALANG

Úpravou okrajových častí realizovať omietkou, prípadne pátmanou kamennou konštrukciou. Nevhodné je použitie oklahákového kamňa ako napodobeniny kamennej podstavky, alebo keramické obklady. Sokel musí korovať so zrubovou stavebnou prípravou musí byť niklové domové okno alebo sa v mieste zrubu nasadzovala voda, ktorá by degradovala nákladom trém hľavej stavby.

TVAR STRECHY

a - sedlová strecha, b - viklák, vlnitá oklínka, c - veľký štít, d - valbová strecha, e - vzrastná oklínka, f - „alpský“ tvar strechy, g - sedlová vikláca, h - člnová valbová „špagetová“, marmarovaná, i - pulvový viklák, k - sedlová s podkončím, l - v veľkých priestoroch pred tlmou, m - palangová strecha, n - sedlová s vyvolávanými náhľadmi, p - rovinná strecha

PRESAH STRECHY

Presah strechy pred štít je 2 - 10 cm, na odstupovej hrane 30 cm. Vekli štítom je pripravený les v prípade podkončím po celom obvode, alebo ak výzorné podkončím 0,8 - 1,2 m.

KROV

Pri výzore krova NKP musí byť zachovaný pôvodný typ jeho konštrukcie, vrátane výšky hrebenej strechy a sklonu střežných svahov.

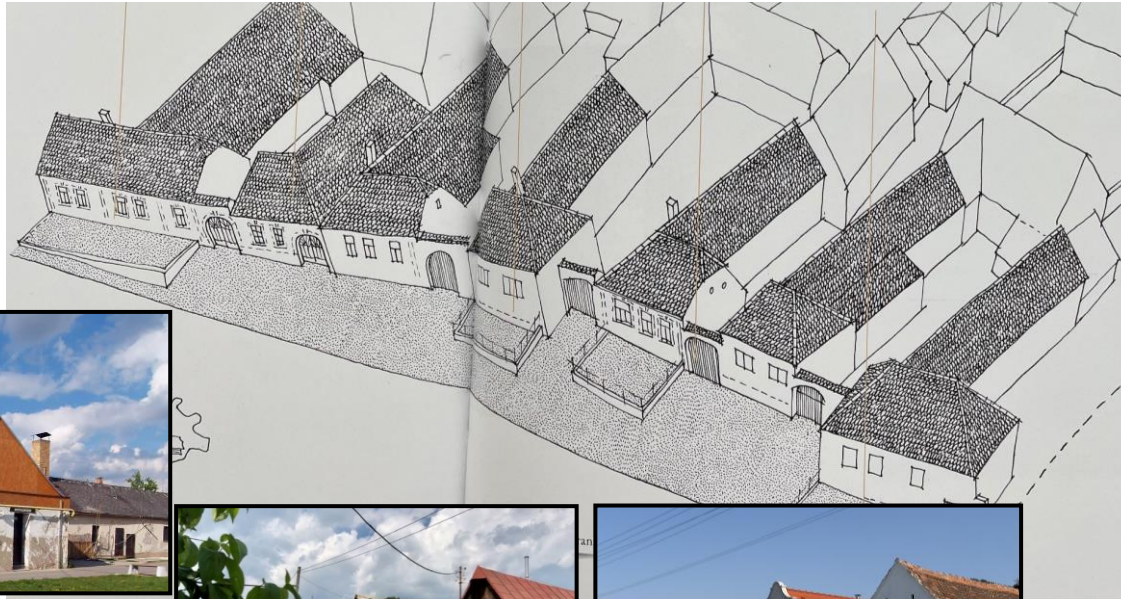
KOMIN

V prípade realizácie komínov na NKP zvoliť nové konštrukčné technológie, podlaženie je ploché, valkové zátlačové komínové telce v jednotnom dĺžke.

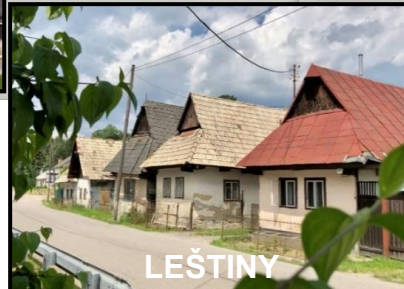

CHRÁNIŤ A ROZVÍJAŤ

- urbanizmus sídla a hodnotnú stavebnú štruktúru (hmota, objem a tvar strechy)
- osadenie domu na pozemku a uličnú čiaru
- obmedziť zahusťovanie
- primeraná adaptácia
- tradičný materiál a vhodné súčasné výrazové prostriedky (obmedziť kontrast nového a starého)
- povrchovú úpravu a farebnosť
- tradičný architektonický a výtvarný detail
- verejný priestor a zeleň

DEVÍNSKA N. VES

LEŠTINY

PLAVECKÝ PETER

HYBE

PODBIEL

VELIČNÁ

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- pokles trvalo žijúcich obyvateľov (nárast dočasných rezidentov – rekreácia) a negatívny vplyv cestov. ruchu (strata súkromia, ročná návštevnosť lokality cca 80.000)

- zmena charakteru krajinného prostredia (časť kritéria zápisu: „...jedinečné vidiecke sídlo so zachovanou tradičnou architektúrou s množstvom archaických prvkov a detailov, ktoré sa nachádza v krajinnom prostredí s úzkymi pásmi polí a pasienkov, no ktoré je zraniteľné v dôsledku zmien životného štýlu“)

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- chaotický ambulantsný predaj (stánky, kiosky...), insitné umenie a živelné parkovanie

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

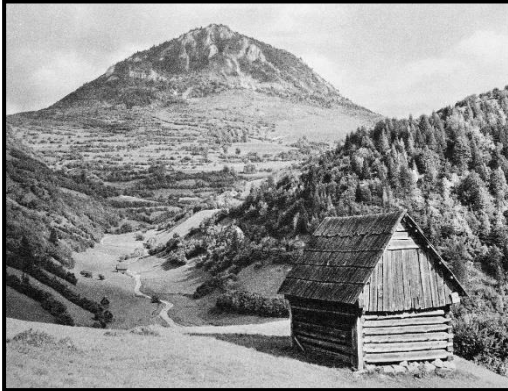
- nevhodná a nesúrodá farebnosť fasád (príliš intenzívna a sýta farebnosť)

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

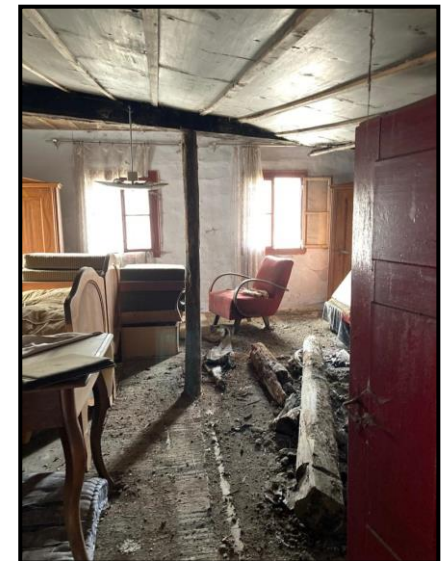
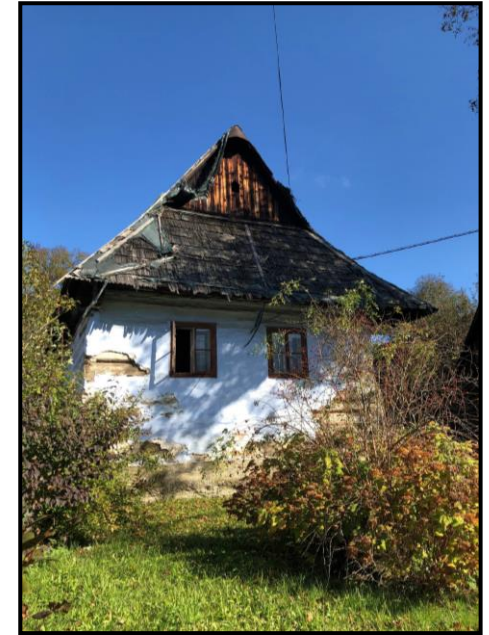
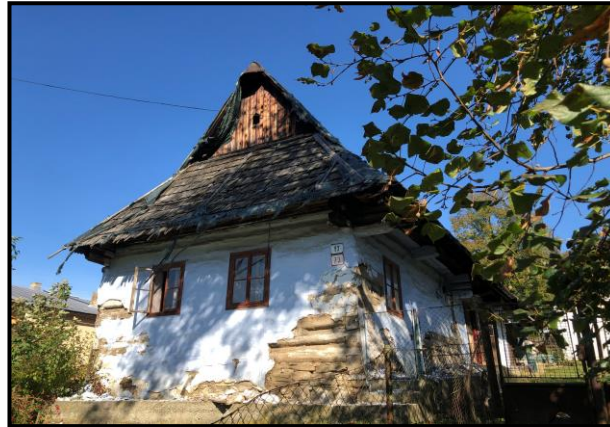
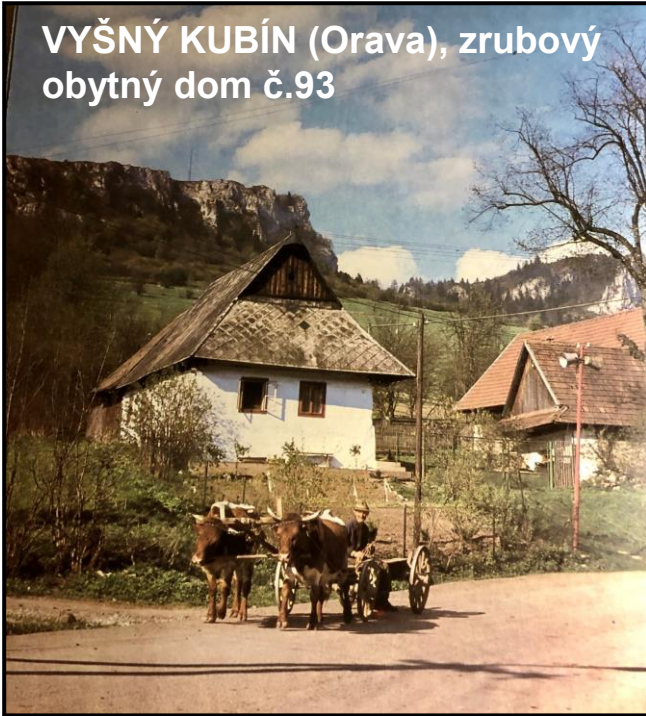
VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- ochrana a využitie hospod. stavieb a senníkov v okolí (de iure neexistujúce objekty)

POZNANIE KONTEXTU...

VYŠNÝ KUBÍN (Orava), zrubový
obytný dom č.93

menej ako 20 % pôvodnej hmoty (kópia) – pamiatkové hodnoty...

PREMIESTNENIE, RESP. OPRAVA ZRUBOVEJ KONŠTRUKCIE

LOKCA (Orava)

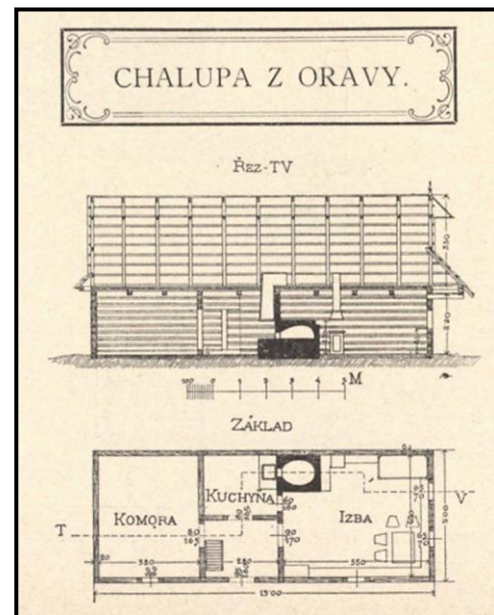
ČIČMANY, zrubový dom č. 42, výmena spodných poškodených trámov

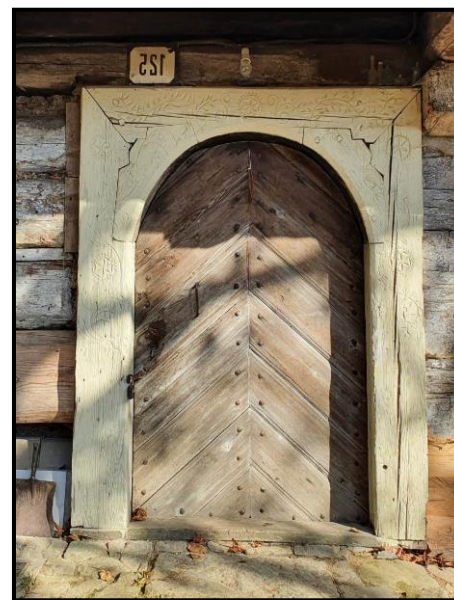
OBNOVA ZRUBOVÝCH OBVODOVÝCH STIEN – VELIČNÁ, dom č. 14

**Dolnooravská usadlosť na
Československej národopisnej
výstave v Prahe v roku 1895**

ZÁKOPČIE, osada U Gäcov (Kysuce), obytný dvojpriestorový dom, č. 125

OŠČADNICA (Kysuce), DOM č. 388

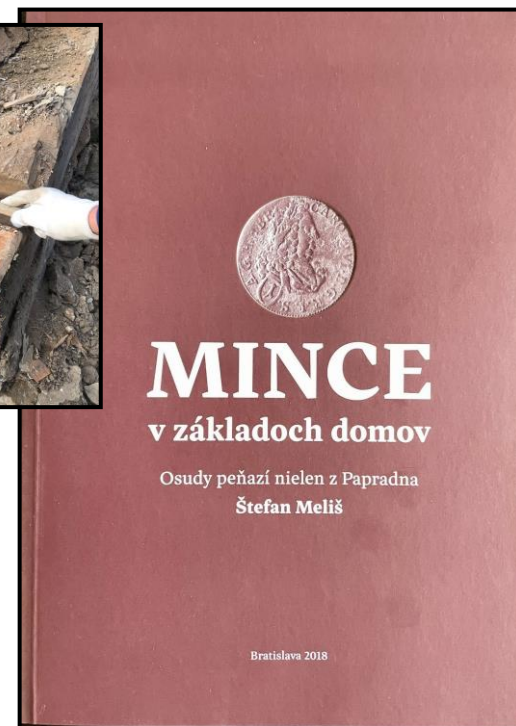
MINCE V ZÁKLADOCH ZRUBOVÝCH DOMOV

Zákopčie, osada U Gacov, dom č.125, grajciar z r. 1816

Vyšný Kubín, dom č.93, grajciar z r. 1782

VYKUROVACIE ZARIADENIE A KOMÍNY

odborno-metodický „konflikt“ (problém) najmä pri zrubovej architektúre a tam, kde historicky komíny neboli až do začiatku 20. storočia (najmä Kysuce, Orava, Liptov...)

dochované autentické pece s tzv. „pieckou“ v podstreší vs. súčasné využitie vlastníkmi a bezpečnosť (poistenie) – ?nový komín? (murovaný, prefabrikovaný, rúra...)

Zázrivá (Orava)

Kvačianska dolina – Oblazy (Liptov)

Podbiel (Orava)

Stankovany – Podšíp (Liptov)

Nížná Boca (Liptov) pece s kachľovým nadstavcom

Veličná, Dol. Kubín m.č. Malý Bysterec a Záskanie (Orava) - bahříkové kachle

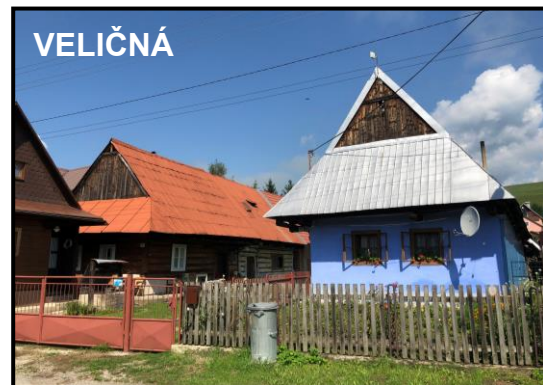
NIŽNÁ BOCA (Liptov), dom č. 59

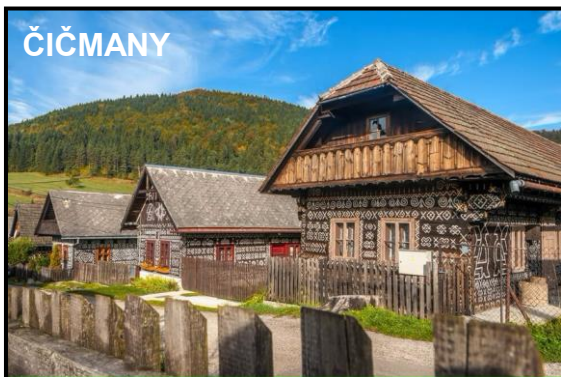
VELIČNÁ – adaptácia kamennej sýpky na bývanie (tzv. letný byt)

DREVENÝ ŠINDEL vs. ALTERNATÍVNA KRYTINA

ČIČMANY

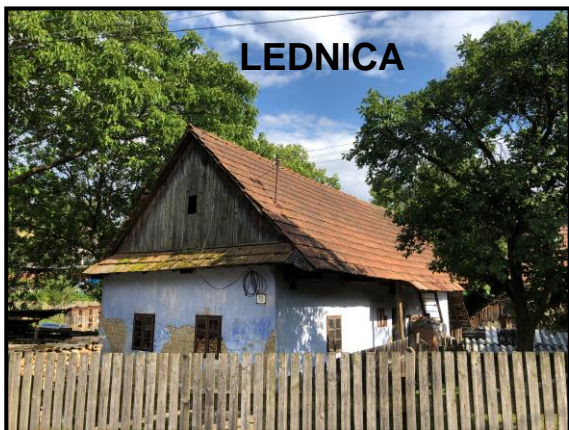
DLHÁ N. ORAVOU

ISTEBNÉ (Orava)

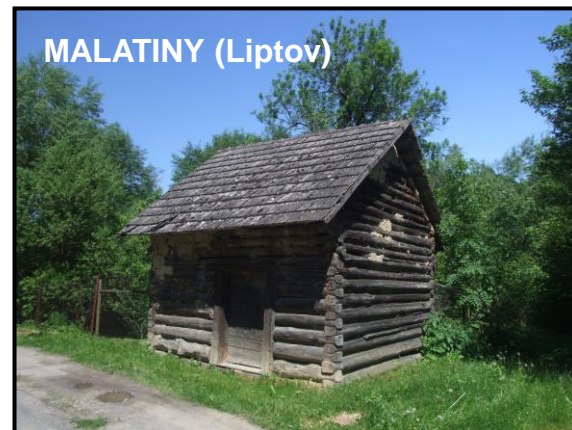
LEDNICA

LEŠTINY

MALATINY (Liptov)

ŠPANIA DOLINA

JAKUBOVANY (Liptov)

ČIERNE (Kysuce)

**Múzeum Slovenskej dediny v Martine
obnova šindľových striech zrubových
objektov 2025/2026**

ŤAŽKOSTI PAMIATKOVEJ OCHRANY HOSPODÁRSKYCH STAVIEB (stodoly a sýpky)

- zmena spôsobu obživy a životného štýlu obyvateľov (najmä po 2. sv. vojne, kolektivizácia...)
- dnes často stavby bez využitia (opustené a rýchlo chátrajúce objekty)
- stodoly (mohutné stavby) – náročná údržba a tlak na ich odstraňovanie
- mnohé objekty de iure neexistujú (nezapísané v katastri nehnuteľností)

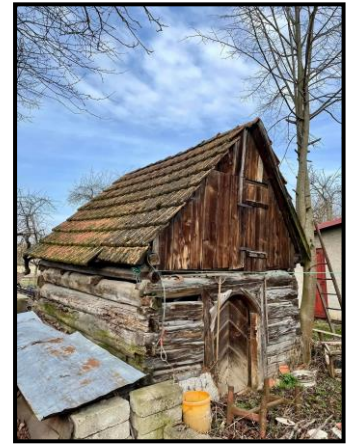
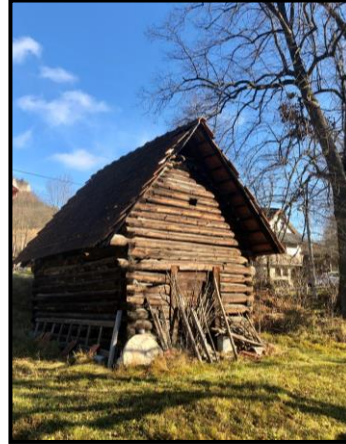
Vavrišovo (Liptov) – výnimočný súbor kamenných stodôl

**nenávratné strata drobných hospodárskych stavieb... mimo pamiatkovej ochrany
(senníky a tzv. lúčne maštale)**

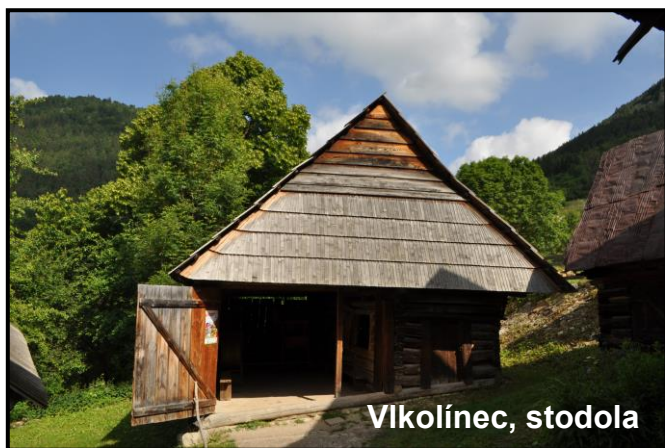
SÝPKY

ADAPTÁCIA / KONVERZIA HOSPODÁRSKEJ STAVBY

komplikované nájsť pre dlhodobu nevyužívanú a opustenú hospodársku stavbu nové využitie, adaptovať ich a pritom v čo najväčšej miere zachovať ich pamiatkové hodnoty a hodnoty vidieckeho prostredia

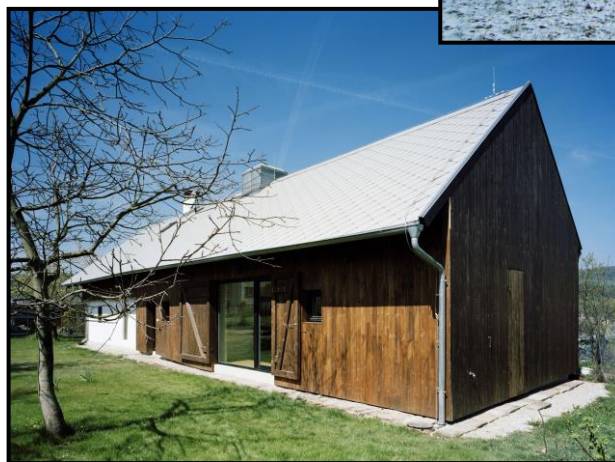
- eliminovanie tlaku novej výstavby ako náhrady za pôvodnú stavebnú štruktúru
- zachovanie objektu ako celku, najmä jeho hmoty a architektonického výrazu
- funkčná premena (skladový priestor, garáž, rekreácia, dom, expozícia - remeslo...)
- pri adaptácii čiastočná strata pôvodnej dispozície a charakteru objektu

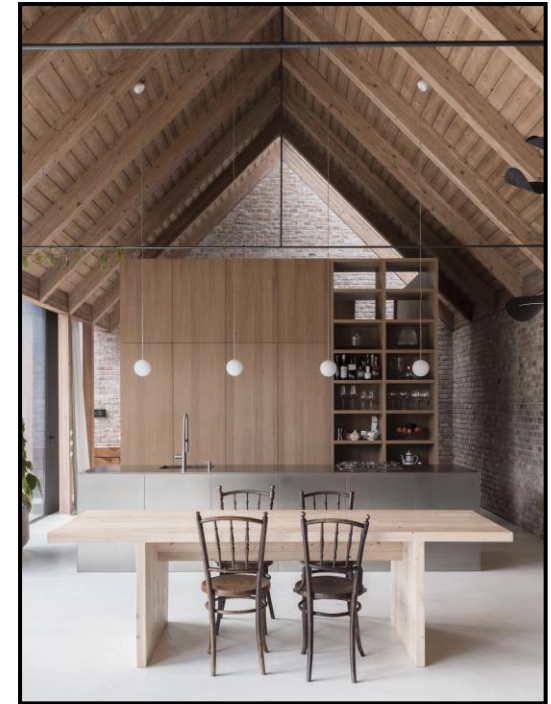
VELIČNÁ, OBNOVA A ADAPTÁCIA STODOLY Z ROKU 1940 NA BÝVANIE (2019 – 2021)

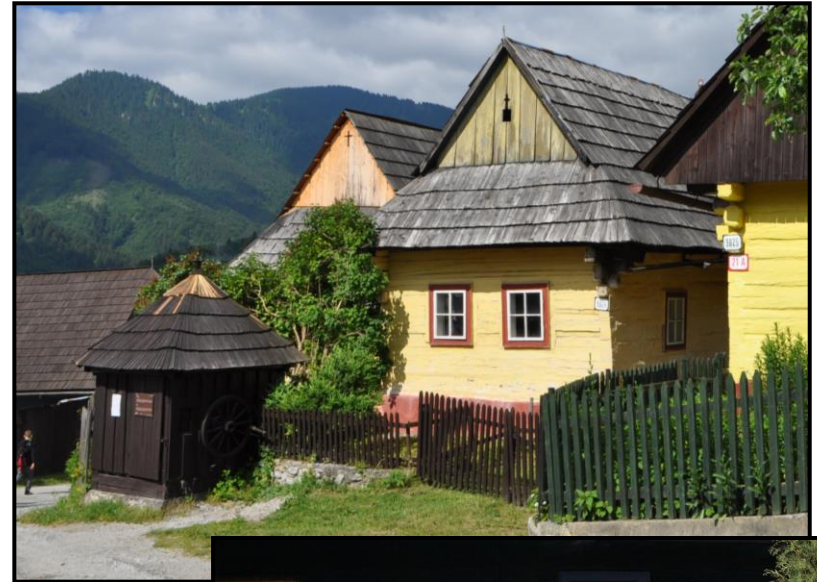
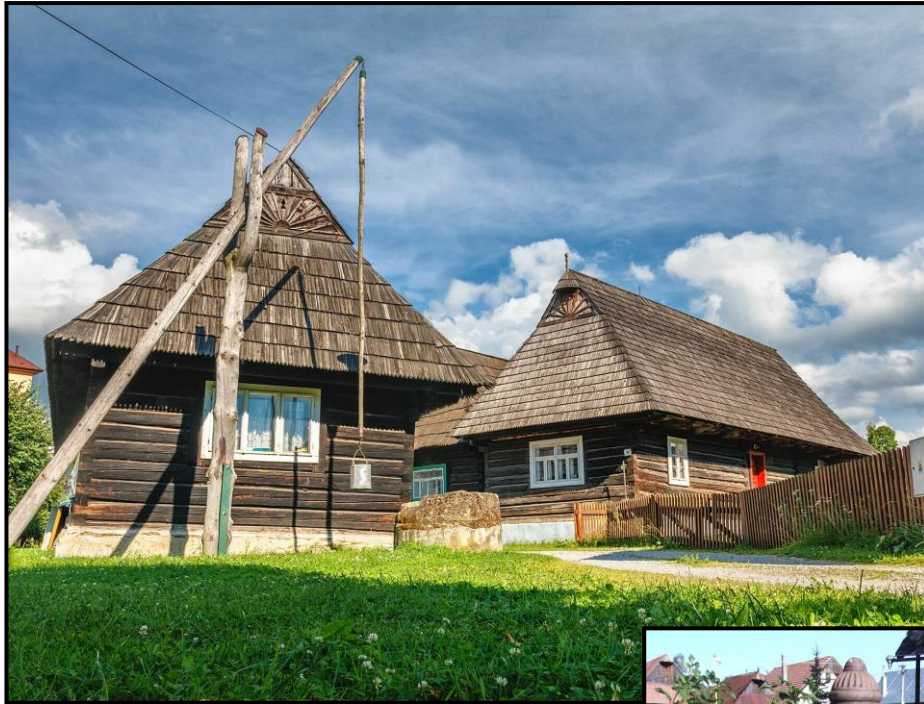
TUPADLY neďaleko mesta KLATOVY – obnova domu a jeho hospodárskej časti, využitie ako chalupa (2008 – 2009)

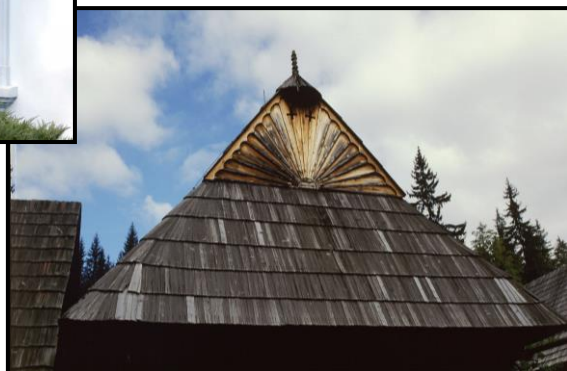
novostavba VAJNORY (2019), ocenenie CE.ZA.AR 2021
dom rešpektuje tradičnú hmotu, objem, osadenie na pozemku, orientáciu a tradičné
výrazové prostriedky kombinované so súčasnými

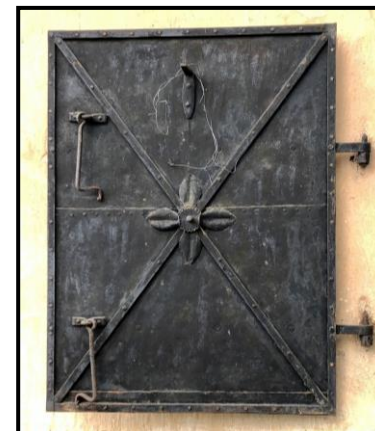
nenávratné strata drobnej architektúry v intraviláne obcí – studne

ZACHOVANIE TRADIČNÉHO VÝRAZU, STAVEBNO-DEKORAČNÉHO PRVKU A DETAILU

ZACHOVANIE TRADIČNÉHO VÝRAZU, STAVEBNO-DEKORAČNÉHO PRVKU A DETAILU

PODPORA TRADIČNÉHO REMESLA

Academia Istropolitana Nova, Svätý Jur

ARTUR, Hrubý Šur + súťaž „Nebúrať, ale obnoviť“

OŽIVENÉ PAMIATKY filmy, podcasty a rozhovory (obnova, remeslo)

A close-up photograph of a rustic wooden log cabin. The wall is constructed from dark, weathered logs stacked horizontally. The foundation is made of large, light-colored, rough-hewn stones. In the foreground, there is a dense patch of tall green grass and several thin, dry, light-colored branches or sticks leaning against the wall. Some small green plants are also visible growing near the base of the logs.

d'akujem za pozornost!